

Azərbaycan

● Məhəmməd Tağı Sidqi - 170

Zülmətə nur saçan maarif fədaisi

1892-ci ildə kiçik əyalət şəhəri olan Ordubadda yeni bir maarif işığı yanmağa başladı. Burada "Əxtər", yəni "Ulduz" adlı məktəb yaradıldı. Bu məktəbi yaradan Məhəmməd Tağı Səfərov (Sidqi) idi. Görkəmli maarifçi mütəfəkkirin yaydığı bilik ziyası bütün Naxçıvanı bürüdü. M.Sidqi klassik maarifçilərlə yeni nəsillərin arasında varislik körpüsü saldı. O, Azərbaycanda milli maarifçiliyin inkişafında ən yaxşı əsnələri yarananlardan oldu. Ulu Öndər Heydər Əliyev maarif fədaisinin xidmətlərini yüksək dəyərləndirərək demişdir: "Naxçıvanda təhsilin, ümumiyyətlə, mədəniyyətin inkişafında mütəfəkkir Məhəmməd Tağı Sidqinin böyük rolu olmuşdur".

Məhəmməd Tağı Sidqi çox qısa - cəmi 49 il ömür yaşayıb. Lakin bu ömrü o, xalqın təhsillənməsi naminə fədakar fəaliyyətlə zənginləşdirir, sağlığında müasirləri tərəfindən "böyük ustad", "Xalq müəllimi" adlarını alır. 170 il bundan əvvəl, 1854-cü ildə Ordubadda anadan olan Məhəmməd Tağı Sidqi ilk təhsilini molla məktəbində alır, sonra mədrəsədə davam etdirir. Burada klassik Şerq poeziyasını və fəlsəfəsini mükəmməl öyrənir, ədəbi dərnlərdə, şeir məclislərində iştirak edir, bədii yaradıcılıqla məşğul olur. Lakin xalq arasında təhsilə ciddi ehtiyac olduğunu görən maarifçi Məhəmməd Tağı Sidqi Ordubad şəhərində yeni məktəb yaradır.

"Əxtər" in yaranması o zaman təkə Ordubad üçün deyil, bütün Naxçıvan elləri üçün əlamətdar hadisəyə çevrilir. Köhnə mollaxanalardan fərqli olaraq bura dərslərin ana dilində keçirilirdi bir məktəb idi. O, ruhani məktəblərindən həm də təlim və tərbiyə üsulları ilə fərqlənirdi. "Əxtər"ə rəğbət günbəgün artırdı. Sidqi məktəb üçün əlyazma şəklində ana dili, coğrafiya və hesabdən dərslər hazırlamışdı.

1894-cü ildə Sidqi dövrün qabaqcıl ziyalıların, xüsusilə Cəlil Məmmədquluzadənin xahişi və təkidilə Naxçıvana gəlir. Gəldiyi ilk gündən də şəhərin mədəni həyatında fəal iştirak etməyə başlayır. Camaat burada da təxminən "Əxtər" kimi bir məktəbin yaradılması arzusu ilə Sidqiyə müraciət edir. Naxçıvanda eyni quruluşda yaratdığı məktəbə Sidqi "Məktəbi-tərbiyə" adını verir. Bu təhsil ocağında dünyəvi fənlər keçilirdi. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, vaxtilə Sidqinin burada tətbiq etdiyi "Ədəb qaydaları" bu günədək qorunub saxlanır. O zaman uşaqlara etika dərsləri də keçilirdi.

"Məktəbi-tərbiyə"yə hələ ilk dəfə 100-ə qədər şagird qəbul edilmişdi. Bu da məscid məktəblərinə vurulan zərbə demək idi. 1896-cı ildə "Məktəbi-tərbiyə" rus-Azərbaycan məktəbinə çevrilir və o, xalq məktəblərini təşkilatının tabeliyinə keçir.

Sidqinin ən böyük arzularından biri azərbaycanlı qızların təhsil alması idi. Uzun sürən mübahisə və təbliğatdan sonra 1896-cı ildə o, "Qız məktəbi"ni təsis edir. Məktəb fəaliyyətə başlayanda orada cəmi 8 qız təhsil alırdı. Sidqi qızlara dünyəvi təhsil verməklə yanaşı, onlara "Töhfəyi-bənət, yəni qızlara hədiyyə" əsərini yazır. Mütəxəssislərin fikrincə, bu əsər indi də tərbiyəvi əhəmiyyətini itirməyib və onun Azərbaycan pediaqoji fikri tarixində öz yeri var.

Məhəmməd Tağı Sidqinin Azərbaycan maarifi qarşısındakı xidmətləri yalnız təşkil etdiyi məktəblərlə bitmir. O, "Tərbiyə" məktəbində müəllim və müdir kimi fəaliyyət göstərdiyi müddətdə "Heykəli-insana bir nəzər", "Puşkin", "Kəblə Nəsir" kimi mətbu, "Mənəviyyati-mədəniyyət", "Həkimanə sözlər", "Yüz il yatandan sonra" kimi ictimai-siyasi, fəlsəfi, etik və elmi-pediaqoji əsərlərini yazmışdır. Bundan əlavə, o, "Nüməneyi-əxlaq", "Coğrafiya xüsusunda məlumatı-mücmələ", "Tənviri-əfkar" (Fikirin işığında), "Müxtəsər coğrafiya rissaləsi" və "Təfəhimi-insaniyyət" adlı dəyərli dərslər yaratmışdır.

Maraqlıdır ki, maarif mövzusu Sidqinin bədii yaradıcılığında da öz əksini tapmışdır. O, məktəbi obrazlı şəkildə "cəhəllət dərslərinin dərmanı", müəllimi isə "cəhəllət bağının bağbanı" adlandırmışdır. Dünyanın abad olmasının elmlə mümkün olduğunu, digər dilləri öyrənməyin faydasını, kamil insan olmaq qayəsini poetik şəkildə çatdırmışdır. Oğlu Məmmədəliyə ünvanla-

dığı öyüd-nəsihət də bədii şəkildə ifadə olunmuş tərbiyəvi əhəmiyyətli əsərdir.

M.T.Sidqi yaradıcılığının bir hissəsini də klassik lirika janrı, əsasən, qəzəllər təşkil edir. Lakin onun qəzəllərində bu janrın əsnəvi nümunələrindən fərqli cəhətlər çoxdur. Burada şair məhəbbəti deyil, ən çox azadlığı, yeni ictimai baxışları vəsf edirdi.

Görkəmli ədib rus, ərəb və fars dillərindən bir sıra dəyərli nümunələri Azərbaycan dilinə çevirmişdir. Azərbaycan teatrının inkişafına öz töhfəsini vermişdir. Qurbanəli bəy Şərifzadə, Mirzə Nəsrulla Əmirov, Cümşüd Paşa Sultanov kimi ziyalılarla ələ verərək "Həvəskar aktyor dəstəsi" yaratmışdır. Sidqinin istedadı bu sahədə də özünü göstərmiş, o həm aktyor dəstəsinə rəhbərlik etmiş, həm də tamaşaların rejissoru olmuş və aktyor kimi çıxış etmişdir.

M.T.Sidqi elmi-pediaqoji dəyərə malik 7 dərsləyin müəllifidir. Bu dərsləklərin əlyazmaları AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır.

Harada yaşamasından və işləməsindən asılı olmayaraq Sidqi daim yazıb-yaratmışdır. O, qələmini şeirdə, nəsrə, publisistika və jurnalistikada sınaqdan keçirmişdir. Təsədüfi deyil ki, ədəbi irsinə 300-dən çox qəzəl daxildir. Sidqi "Mənəviyyati-mənəviyyə" adlı irihəcmli mənzumənin, 1912-ci ildə kitab halında nəşr olunmuş "Heykəli-insanə bir nəzər" ədəbi-fəlsəfi traktının, 20-dən çox hekayənin müəllifidir.

Sidqi publisistika sahəsində öz dəst-xətini göstərmişdir. O, "Tərcüman" (Baxçasaray), "Əxtər" (İstanbul), "Həblümətin"

(Kəlkətə), "Kaspi" (Bakı), "Nasiri" (Təbriz) və digər qəzetlərlə əməkdaşlıq etmiş, onların səhifələrində maraqlı yazılarla çıxış etmişdir.

Azərbaycan bədii, elmi, ictimai fikrinin ilk daşıyıcılarının böyük bir dəstəsi - Hüseyn Cavid, M.S.Ordubadi, İbrahim Əbilov, Əziz Şərif, Rza Təhmasib, Əliqulu Qəmküsar, Bəhrüz Kəngərli və neçə belə fikir-sənət bahadırı özünün müzəffər yürüşünə M.T.Sidqinin xeyir-duası ilə başlamışdır. Bu görkəmli pediaqoq, şair, publisist özünün 49 illik ömrü ilə Naxçıvan maarifində elə bir fırtına qoparmışdı ki, onun əks-sədası bütün Yaxın Şerqə yayılmışdı. M.Şahtaxlı "Şərqi-Rus" qəzetini nəşr etməyə başlayanda onu alqışlayanlardan biri də məhz M.T.Sidqi olmuşdur.

M.Şahtaxlı Sidqini qəzetdə işə də götürmək istəyib. Lakin Sidqi 1902-ci il yanvarın 1-də bu təklifə cavabında yazıb: "Mən özümü bu müqəddəs yolda iftixar etməliyəm. Bu, mənim üçün əbədi bir səadətdir. Lakin məni bu yoldan çəkəndən bir maneə varsa, o da ailə vəziyyətimlə əlaqədardır".

Sidqinin həmişə böyük sevgi ilə haqqında söhbət açdığı altı övladından biri oğlu Məmmədəli idi ki, o, ata yolunun davamçısı - müəllim, yazıçı, jurnalist kimi fəaliyyət göstərmişdir. Məmmədəli 1906-1908-ci illərdə "İrşad" qəzetində işləmişdi. 1910-1911-ci illərdə "Molla Nəsrəddin" in müvəqqəti redaktoru olmuşdu. 1913-cü ildə Bakıda müəllim işləmişdir. Eyni zamanda yerli qəzetlərə, "Molla Nəsrəddin"ə məqalələr yazmış, hətta bəzən həvəskar aktyorların tamaşalarında kiçik rollarda oynamışdır. Hətta 1917-ci ildə Bakıda A.M.Şərifzadənin rejissorluğu ilə səhnəyə qoyulmuş "Ölümlər" pyesində Şeyx Nəsrullah rolunu ifa etmişdir.

1917-ci ildən Məmmədəli Sidqi "Sovqat" və "Kommunist" qəzetlərində işləmiş və beləliklə, ata yolunu davam etdirmiş, daşdığı soyadının nüfuzunu uca tutmuşdur. Bu gün isə Məhəmməd Tağı Sidqinin yolu nu yüzlərlə mənəvi övladı davam etdirir.

M.T.Sidqinin çoxcəhətli fəaliyyəti maarifçi ədəbi-ictimai mühitin inkişafı tarixində xüsusi mərhələni təşkil edir.